

Дмитрук М.В. СЛОВОТВОРЧІ ФОРМАНТИ ТЕРМІНІВ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ

При аналізі словотворення ветеринарної термінології нами встановлено, що тут досить продуктивними є іншомовні префікси. Так, префікс *гідр...*, *гідро* (від грец., що в перекладі означає “вода”) [СІС – 160] – у складних словах відповідає поняттям “вода”, “водний простір”, тобто те, що має відношення до води: *гідроаероіотерапія* [РУСНТ – 128], *гідрокалікоз*, *-зу* [РУСНТ – 129], *гідрокахеція* [РУСНТ – 129], *гідрокортизон*, *-ну* [РУСНТ – 129], *гідролабільність* [РУСНТ – 129], *гідромасаж* [РУСНТ – 129], *гідрокамера* [РУСНТ – 129], *гідронефроз* (асептичний, посттравматичний [РУСНТ – 129], *гідрооксикінуреніурія* [РУСНТ – 129], *гідрооксиполінемія* [РУСНТ – 129], *гідропанкреатоз* [РУСНТ – 130], *гідроперикард* [РУСНТ – 130], *гідроперикардит* (інфекційний) [РУСНТ – 130], *гідроперит* [РУСНТ – 130].

Для творення ветеринарних термінів уживається префікс *ім-* (лат. *in/im*), що означає заперечення, відсутність чогось: *імбібований* [РУСНТ – 195], *імбібувати* [РУСНТ – 195], *імбібіція*, *прижиттєва імбібіція* [РУСНТ – 195], *імуносорбція* [РУСНТ – 196], *імунотерапія* [РУСНТ – 196], *імуноотрасфузія* [РУСНТ – 196], *імуноелектрофорез* [РУСНТ – 196], *імплантат* [РУСНТ – 196], *імплантація* [РУСНТ – 196], *імпотентність* [РУСНТ – 196], *імпотенція* [РУСНТ – 196], *імпрегнація* [РУСНТ – 196], *імпрегнований* [РУСНТ – 196], *імпрегнувати* [РУСНТ – 197], *інвагінація* [РУСНТ – 197], *інвазивність* [РУСНТ – 197], *інвазійний* [РУСНТ – 197], *інвазія* [РУСНТ – 197], *інгалятор*, *інгаляторій*, *інгаляція* [РУСНТ – 197], *інгловіїт* [РУСНТ – 197], *інгловітомія* [РУСНТ – 197], *індиканемія* [РУСНТ – 198], *індуктографія* [РУСНТ – 198], *індуктотерапія* [РУСНТ – 198], *індурація* [РУСНТ – 199], *інкапсульований*, *інкапсулювання*, *інкапсулюватися*, *інкапсуляція* [РУСНТ – 199], *інкубаційний*, *інкубація*, *інкубування*, *інкубувати*, *інкубуватися* [РУСНТ – 199], *інооперабельний* [РУСНТ – 199], *інсектицидний* [РУСНТ – 199], *інстилятор*, *інстиляція* [РУСНТ – 199], *інсуфлятор*, *інсуфляція* [РУСНТ – 200] та ін.

Серед запозичених іменникових префіксів сучасної української мови налічується понад 20 морфем [3 – 237]. Наприклад, нерідко словотворчим виявляється іншомовний префікс *а-*: *абактеріальний* [РУСНТ – 17], *авітаміноз* [РУСНТ – 18]; ветеринарні терміни творяться часто за допомогою грецького префікса *ана-*, що означає рух угору, підсилення, повторну або зворотну дію: *анабіоз* [РУСНТ – 39], *анаболізм* [РУСНТ – 39], *анавакцина* [РУСНТ – 39], *аналгезія* [РУСНТ – 39], *аналептик* [РУСНТ – 39], *анамнез* [РУСНТ – 40], *анамнестичний* [РУСНТ – 40], *анаплазмоз* [РУСНТ – 40], *анаприлін* [РУСНТ – 40], *анастомоз* [РУСНТ – 40], *анатоксин* [РУСНТ – 40], *анафілаксія* [РУСНТ – 40], *анацидний* [РУСНТ – 40], *анаероб* [РУСНТ – 40], *анаеробний* [РУСНТ – 40].

Префікс *ре-* має значення “ще раз повторюю”, є продуктивним у фаховій лексиці ветеринарних спеціалістів: *реампутація* [РУСНТ – 453], *реадаптація* [РУСНТ – 451], *реакліматизація* [РУСНТ – 451].

Префікс *екто-* від грецького, що в перекладі “поза”, “ззовні”, активно вживається для творення ветеринарних термінів: *ектобласт* [РУСНТ – 632], *ектобронх* [РУСНТ – 632], *ектогенез* [РУСНТ – 632], *ектогонія* [РУСНТ – 632], *ектогормоїд* [РУСНТ – 632], *ектодерма* [РУСНТ – 632], *ектодермальний* [РУСНТ – 632], *ектомезенхіма* [РУСНТ – 632], *ектомезодерма* [РУСНТ – 632], *ектомія* [РУСНТ – 632], *ектонеуральний* [РУСНТ – 632], *ектопаразит* [РУСНТ – 632], *ектопаразитологія* [РУСНТ – 632], *ектопічний* [РУСНТ – 632], *ектопія зіниці*, *ектопія нирки*, *ектопія яєчка* [РУСНТ – 632], *ектоплазма*, *ектоплазматичний* [РУСНТ – 632], *ектосимбіоз* [РУСНТ – 632], *ектоскелет* [РУСНТ – 632], *ектоспора* [РУСНТ – 632], *ектотроф*, *ектотрофний* [РУСНТ – 632], *ектофермент* [РУСНТ – 632].

Лат. префікс *інтер-*, що означає “перебування поміж чимось, періодичність дії”, а також “скасування, зміщення”, використовується для творення ветеринарних термінів: *інтеркурентний* [РУСНТ – 200], *інтерпонований* [РУСНТ – 200], *інтерстиціальний* [РУСНТ – 201], *інтертригінозний* [РУСНТ – 201], *інтерферентерапія* [РУСНТ – 201].

Продуктивними є лат. префікси *ко-*, *ком-*, *кон-/ко-*, *ком-*, *коп/*, що означають “об’єднання, спільність, сумісність”: *конвульсивний*, *конвульсія* [РУСНТ – 234], *конгломерат запальний* [РУСНТ – 234], *конгломератний* [РУСНТ – 234], *конглютинація* [РУСНТ – 234], *кондилома* [РУСНТ – 235], *кондилوماتоз* [РУСНТ – 235], *конкресценція* [РУСНТ – 236], *консолідація* [РУСНТ – 236], *констипація* [РУСНТ – 236], *констрикція*, *констриктивний* [РУСНТ – 236], *контагіозність*, *контагіозний* [РУСНТ – 236], *контрапертура* [РУСНТ – 237], *комедон* [РУСНТ – 233], *комісуротом* [РУСНТ – 233], *компенсаторний* [РУСНТ – 233], *компенсований* [РУСНТ – 233], *компенсувальний* [РУСНТ – 233], *компресорій* [РУСНТ – 234], *кокканцерогенез*, *кокканцерогенний* [РУСНТ – 230], *кокцидіоз* [РУСНТ – 230].

До продуктивних запозичень серед іменникових префіксів належать *анти-*, *архі-*, *де/дез-*, *дис-*, *екс-*, *екстра-*, *контр-*, *про-*, *проти-*, *ре-*, *суб-*, *супер-*, *ультра-*. Наприклад: *антисептика* [РУСНТ – 46], *антифермент* [РУСНТ – 47], *антитоксичний* [РУСНТ – 47], *антитоксин* [РУСНТ – 47], *антистафілококовий* [РУСНТ – 47], *антипневмококовий* [РУСНТ – 46].

Давнім запозиченим префіксом є *архі-*, що має значення “старий”. Крім того, префікс *архі-*, приєднуючись до іменників, що мають спільний корінь із прикметниками, вказує на високий ступінь якості, названої мотивуючим словом: *архітип* [РУСНТ – 54], *архібласт* [РУСНТ – 54], *архігаструла* [РУСНТ – 54].

Префікс *де-/дез-* вживається зі словами, які передають опредмечені дії і процеси, протилежні до названих, мотивувальними словами [3 – 235]: *дегенерувати* [РУСНТ – 152], *дегельмінтизація* [РУСНТ – 152],

дегенерація [РУСНТ – 152], дегенеративний [РУСНТ – 152], дезінвазія [РУСНТ – 153], дезінсекція [РУСНТ – 153], дезінфектор [РУСНТ – 153], дезінфекційний, дезінфекція, дезінфікування [РУСНТ – 153].

Префікс дис- вказує у похідному слові на відсутність того або на протилежність тому, що названо мотивувальним словом: дисбактеріоз [РУСНТ – 165], дисбактеріотичний [РУСНТ – 165], дисгормональний [РУСНТ – 165], дискокотиліоз [РУСНТ – 165], дисменорея [РУСНТ – 165], диспепсія [РУСНТ – 166], диспное [РУСНТ – 166], диспозиція матки [РУСНТ – 166].

Дуже активним у творенні термінів ветеринарної медицини є префікс проти-, що особливо характерний для прикметникового словотвору. Цей префікс проникає і в іменниковий словотвір, означаючи опредмечені процеси і явища, що нейтралізують ті, які названі мотивувальними словами [3 – 237], наприклад: протиалергійний [РУСНТ – 426], протианемічний [РУСНТ – 425], протиаритмічний [РУСНТ – 426], протибактеріологічний [РУСНТ – 426], протибольовий [РУСНТ – 426], протибруцельозний [РУСНТ – 426], противірусний [РУСНТ – 427], протизапальний [РУСНТ – 427], протигангренозний [РУСНТ – 427], протигістамінний [РУСНТ – 427], протиглісний [РУСНТ – 427], протигрибковий [РУСНТ – 427], протизачатковий [РУСНТ – 427], протизаплідний [РУСНТ – 427], протикашльовий [РУСНТ – 427], протикліщовий [РУСНТ – 427], протимікробний [РУСНТ – 427], протипухлинний [РУСНТ – 427], протипаразитарний [РУСНТ – 427], протиблювотний [РУСНТ – 427], протичумний [РУСНТ – 427], протишоковий [РУСНТ – 427], протиекзематозний [РУСНТ – 427], протиенцефалітний [РУСНТ – 427], протієпізоотичний [РУСНТ – 427], протіотрута [РУСНТ – 427], протівіразковий [РУСНТ – 427].

Префікс під- досить активний в утвореннях, які позначають певні предмети і явища, підпорядковані тим, що названі мотивувальними словами [3 – 236], наприклад: підборіддя [РУСНТ – 393], підборідно-під'язиковий [РУСНТ – 393], підочеревинний [РУСНТ – 393], підскроневий [РУСНТ – 393], підвивих [РУСНТ – 393], підглотковий [РУСНТ – 393], піддування [РУСНТ – 393], підшлунковий [РУСНТ – 393], підпотиличний [РУСНТ – 393], підгодовувати, підгодувати [РУСНТ – 393], підкишковий [РУСНТ – 393], піддзьобок [РУСНТ – 393], підключичний [РУСНТ – 393], підшкірка [РУСНТ – 394], підшкірний [РУСНТ – 394], підколінний [РУСНТ – 394], підгодовування, підгодівля [РУСНТ – 394], підлобний [РУСНТ – 394], підлопатково-плечовий [РУСНТ – 394], підмокання нірок [РУСНТ – 394], піднижньощелепний [РУСНТ – 394], підстилковий [РУСНТ – 395], підщелепний, підщелеповий [РУСНТ – 395], підчерев'я [РУСНТ – 395], під'язик [РУСНТ – 395], під'язиковий [РУСНТ – 395].

Серед активних засобів сучасного словотвору слід розглядати частку не-, що використовується як префікс [3 – 237]. Про давність цього процесу свідчить наявність у сучасній українській мові досить численної групи іменників, у яких колишній префікс не- став частиною кореня: ненажера, небіжчик та ін. За допомогою префікса не- утворюються антоніми мотивувальних слів: невидача, невигода та ін. В українській ветеринарній лексиці для творення нових слів префікс не- використовується досить активно: негігієнічність [РУСНТ – 311], негнійний [РУСНТ – 311], нетримання [РУСНТ – 311] та ін.

Префікс без- вказує на відсутність того, що названо мотивувальними словом [3 – 234]. Цей префікс використовується і для творення термінів ветеринарної медицини, наприклад: безжовтяничний [РУСНТ – 64], безболісний [РУСНТ – 64], безволосість [РУСНТ – 64], безжиттєвий [РУСНТ – 64], безоїтіоз [РУСНТ – 65], безоар [РУСНТ – 65].

Префікс при- має три значення [3 – 235]. Перше простежується в утвореннях, які позначають предмети і явища, подібні до тих, що позначені мотивувальними словами, але з відтінком супровідності, додатковості. Друге значення виявляється у словах, що позначають певне місце, прилегле до того, яке назване мотивувальним словом. І, нарешті, третє значення вказує на певну додаткову дію, що спричинилася до збільшення результатів першої, вираженої мотивувальним словом. Наприклад: прищеплювання, прищеплювати, прищепити [РУСНТ – 415], приживлюваність, приживання, приживлення, приживляння, приживлений, приживляти, приживити [РУСНТ – 416], припікання, припікальний [РУСНТ – 416], прикус [РУСНТ – 416], припухання [РУСНТ – 488], припухлість, припухлий [РУСНТ – 418], приростання [РУСНТ – 418], приростати [РУСНТ – 418], прирости, прирощення (плаценти, посліду) [РУСНТ – 418], природжений [РУСНТ – 418], пристінковий [РУСНТ – 419].

Префікс над- виступає в цілому ряді новотворів, які позначають предмети і явища, більші за розміром, обсягом, масштабністю за ті, що названі мотивувальними словами [3 – 236]. Наприклад: надлом [РУСНТ – 305], надрив [РУСНТ – 305], надлопатка, надлопатковий [РУСНТ – 305], надкісничний, надкістковий [РУСНТ – 305], надплевральний [РУСНТ – 305], надпід'язиковий, надпід'язичний [РУСНТ – 305], надсудинний [РУСНТ – 305], надсоскоподібний [РУСНТ – 305].

Префікс перед- вказує найперше на такі явища, які передують за місцем, позначеним твірним словом: переджовтяничний [РУСНТ – 413], передшлунковий [РУСНТ – 413], передпотиличний [РУСНТ – 413], передкутній (зуб) [РУСНТ – 413], передкістковий [РУСНТ – 413], передопераційний [РУСНТ – 413], передпліччя [РУСНТ – 413], передрак [РУСНТ – 413], передраковий [РУСНТ – 413], передпологовий, передродовий [РУСНТ – 413], передсерцевий [РУСНТ – 413], передсердно-шлуночковий клапан [РУСНТ – 413], передсердний тон [РУСНТ – 413], передсмертний [РУСНТ – 413], передтрахеальний [РУСНТ – 414], передзабійний [РУСНТ – 414], передщелепний [РУСНТ – 414], передшийковий [РУСНТ – 414], передінфарктний [РУСНТ – 414].

Ветеринарні терміни утворюються префіксально-суфіксальним способом: задушення, удушення [РУСНТ – 566], защемлення, ущемлення [РУСНТ – 573], зскрібок [РУСНТ – 586], зрощення, зрощування [РУСНТ – 507], відригування, зригування [РУСНТ – 508], звужений [РУСНТ – 520], звужувальний

[РУСНТ – 520], безжовтяничний [РУСНТ – 64], безноїтіоз [РУСНТ – 65], бітональний (кашель) [РУСНТ – 72], біфракційний [РУСНТ – 72], заморожування [РУСНТ – 182], запарювання [РУСНТ – 182], закуття [РУСНТ – 181], заклинання [РУСНТ – 185], зашивання [РУСНТ – 185], западання [РУСНТ – 182], вишкрябання [РУСНТ – 110], вислухування [РУСНТ – 110], вистукування [РУСНТ – 111], висипання [РУСНТ – 111], вичленення [РУСНТ – 111], вичерпування [РУСНТ – 111], вибирання [РУСНТ – 111].

Суфіксальний спосіб при творенні ветеринарних термінів є також малопродуктивним: теріоноз [РУСНТ – 533], трахеїт [РУСНТ – 551], теліт, -ту [РУСНТ – 529], тампонування [РУСНТ – 527], садно [РУСНТ – 508], правець [РУСНТ – 515], стресор [РУСНТ – 517], стригучий [РУСНТ – 517], струминний [РУСНТ – 517], догляд, доглядання [РУСНТ – 573], фібриляція [РУСНТ – 579].

За загальномовними словотвірними моделями творяться і терміни-складні слова. Їх можна поділити на кілька груп. До першої належать ті, що утворені на основі чистого складання незалежних одне від одного слів: білошкір'я [РУСНТ – 65], нефромікоз [РУСНТ – 322], псевдочума [РУСНТ – 433], різномастий [РУСНТ – 443], стрептокарроз [РУСНТ – 516], стрептококоз [РУСНТ – 516], стрептотрихоз [РУСНТ – 516], трахеофільоз [РУСНТ – 551], цистицеркоз [РУСНТ – 615], енцефаломієліт [РУСНТ – 644], ехіноринхоз [РУСНТ – 654].

При дослідженні термінологіки ветеринарної медицини нами виявлена друга група термінів, які утворені на основі інтерфіксного складання залежних одне від одного слів: водолікування [РУСНТ – 25], імунопрофілактика [РУСТВМ – 32], кардіоспазм [РУСТВМ – 33], кардіосклероз [РУСТВМ – 33], остеодистрофія [РУСТВМ – 61], плевропневмонія [РУСТВМ – 67], проктоспазм [РУСТВМ – 73], світлобоязнь [РУСТВМ – 81], симптомокомплекс [РУСТВМ – 82], фагодіагностика [РУСТВМ – 95], кровообіг [РУСТВМ – 39], крововилив [РУСТВМ – 39].

Досліджуючи будову ветеринарних термінів, ми виявили терміни-аббревіатури. Вони утворюються кількома способами:

а) ВГЕ (відносна генетична ефективність) [РУСТВМ – 62], ОСП (основні санітарні правила) [РУСТВМ – 60], НРБ (норма радіаційної безпеки) [РУСТВМ – 57], АО (антиоксидантна одиниця) [РУСТВМ – 6];

б) поєднанням початкових частин слів з повним словом: ветаптека, ветпункт, ветполіклініка;

в) поєднанням початкових частин слів: астроцит [СМВТ – 26], бронхіола [СМВТ – 27], ліпохромафор [СМВТ – 98].

Окремою групою серед складних термінів виділяються слова з інтернаціональними компонентами-блоками: радіо-, авто-, фото-, мікро-, макро-, гідро-, електро-, моно-, полі-, граф-, -скоп, -графія, -скопія, термо-, -лог, -логія, що вживаються чи у препозиції, чи у постпозиції. Підхід до номінації таких компонентів у науковій літературі досить суперечливий: їх називають афіксоїдами (Т. Канделаки), афіксами (Д. Лотте), афіксальними радикалоїдами (Р. Сафін), препозитивними та постпозитивними блоками (В. Акуленко). Тут не можна дати однозначної відповіді, оскільки в одних випадках це усічені основи прикметників, в інших – зв'язані кореневі морфеми, а у третіх – самостійні слова. Н. Клименко категорично заперечує афіксальний статус подібних компонентів. Вона вказує, що за всіма показниками вони повинні розглядатися як основи. Потенційно елементи на зразок -граф уподібнюються до основ, а не до афіксів, вимагаючи появи інтерфіксів, тоді як суфікси у слов'янських мовах, приєднуючись до основ, як правило, асимілюються [3-6]. Наприклад, вакцинопрофілактика [РУСНТ – 83], фотогастрограф, фотогастроскоп [РУСНТ – 589], фотокератоскоп, фотоофтальмометрія [РУСНТ – 589], фотостимулятор, фототерапія, фотофоб, фотофобія, фотофобний [РУСНТ – 590], графоспазм [РУСНТ – 146], монопаразитарна система, поліпаразитарна система [ПІХСТ – 24], гіперпаразитарна система, суперпаразитарна система [ПІХСТ – 25], повікорозширювач [РУСНТ – 85], внутрішньоепідермальна везикула [РУСНТ – 85], вегетоневроз [РУСНТ – 84], веносекція, веносклероз [РУСНТ – 86], газоаналізатор [РУСНТ – 112], гальванопунктура [РУСНТ – 114], гастрофільоз [РУСНТ – 117], бактеріоуловлювач, бактеріофаготерапія [РУСНТ – 62], біодіагностика [РУСНТ – 70], біоагностування [РУСНТ – 70], бронхоспазм, бронхомікоз [РУСНТ – 78], спіроцеркоз [РУСНТ – 503], спіротрихоз, -зу [РУСНТ – 506], теплолікування, теплосвітлолікування [РУСНТ – 532], скотомогильник [РУСНТ – 489], спіналія [РУСНТ – 489], блефарокон'юнктивіт, блефараденіт [РУСНТ – 72], ботріомікоз, ботріоцефальоз [РУСНТ – 76].

- Як свідчить матеріал терміносистеми та її історія, переважна більшість термінів з ветеринарії складена з використанням терміноелементів греко-латинського походження, що і є визначальною тенденцією розвитку терміносистеми ветеринарної медицини й у наш час.
- У ветеринарній лексиці спостерігається загальна тенденція широкої взаємодії із загальнонавчальною лексикою. Для ветеринарної лексики продуктивним є процес, коли слова загальнонавчальної мови змінюють своє значення на основі метафоричних і метонімічних переносів та стають термінами.
- Для сучасного термінологічного словотворення ветеринарної лексики характерні всі основні способи, за допомогою яких поповнюється лексичний запас літературної мови: семантичний, синтаксичний, морфологічний.

Література

1. СІС – Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К., 1975. – 773 с.
2. РУСНТ – Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина / С.П. Ва-

- ссер та ін. – К.: Наукова думка, 1996. – 660 с.
3. Ковалик І.І. Вчення про словотвір. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1961. – Вип. 2. – 283 с.
 4. РУСТВМ – Російсько-український словник термінів ветеринарної медицини. – 1994. – 112 с.
 5. СМВТ – Словник морфологічних ветеринарних термінів. / В.С. Левчук та ін. – К.: Вища школа, 1990. – 303 с. – (Лат., укр., рос. мовами).
 6. ПІХСТ – Паразитологія та інвазійні хвороби сільськогосподарських тварин / За ред. В.К. Чернухи. – К.: Урожай, 1996. – 443 с.